

3. Бех І. Д. Гуманістична педагогіка як нова інноваційна парадигма / І. Д. Бех // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету (Серія: Педагогічні науки): зб. наук. праць. — Миколаїв: МДПУ, 2001. — Вип. IV. — 294 с.
4. Глузман А. В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и путь исследования: монография / А. В. Глузман. — К.: Поисково-издательское агентство, 1998. — 252 с.
5. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. — Минск: БГУ, 1976. — 176 с.
6. Євдокімов В. Особистісний підхід як критерій інноваційності педагогічних технологій / В. Євдокімов, В. Лупенко // Наукові записи Кіровоградського педагогічного університету. — 2001. — Ч. 1. — С. 21–26.
7. Кондрашова Л. В. Методика підготовки майбутнього учителя к педагогічному взаємодію з учасниками: учебное пособие / Л. В. Кондрашова. — М.: Прометей, 1990. — 160 с.
8. Линенко А. Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / А. Ф. Линенко. — К., 1996. — 44с.
9. Мороз А. Г. Формирование готовности к педагогической деятельности у молодых учителей / А. Г. Мороз / Психолого-педагогические основы совершенствования подготовки специалистов в университете. — Днепропетровск: изд-во Днепропетровского ун-та, 1980. — С. 71–75.

УДК 371.212+371.13

Зоряна БЕРКИТА

ПОЕТАПНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ПІДРУЧНИКОМ

У статті виокремлено та охарактеризовано етапи підготовки студентів до організації роботи з підручником на уроках у початковій школі з урахуванням мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності.

В статье выделены и охарактеризованы этапы подготовки студентов к организации работы с учебником на уроках в начальной школе с учетом мотивационного, содержательного и процессуального компонентов готовности.

The given article divides and characterizes the stages of the student's training preparation for their work organizing with the manual during the study period of the primary school level considering the motivating, meaningful and proceeding components of readiness.

Інтеграція вищої освіти України у європейський та світовий освітній простір актуалізує проблему вдосконалення професійної підготовки майбутнього педагога. Професійна діяльність учителя початкової школи в цілісному контексті педагогічної діяльності має свої особливості, зумовлені потребами і запитамі цієї ланки освіти — визнання молодшого школяра суб'єктом навчальної діяльності; організація навчально-виховного процесу на компетентнісно орієнтованій основі; формування в учнів початкової школи ключових компетентностей, провідна серед яких — уміння вчитися, у тому числі працювати з підручником; створення умов для саморозвитку школяра та ін. Результатом підготовки студентів до професійної діяльності є готовність майбутніх педагогів до цього виду діяльності, яка охоплює мотиваційний, змістовий та процесуальний компоненти.

Проблема підготовки вчителя початкової школи до організації роботи з підручником нині викликає посилений інтерес науковців. Зокрема, особливого значення набувають методологічні засади підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу (І. Бех, І. Зязюн, В. Кремень, В. Мадзігон, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.); педагогічні основи формування особистості майбутнього вчителя (О. Абдуліна, В. Кравець, Н. Кузьміна, О. Мороз, А. Степанюк, Г. Терещук, В. Чайка та ін.); теоретико-методичні аспекти підготовки вчителя початкової школи (Н. Бібік, В. Бондар, Л. Коваль, Л. Петухова, О. Савченко, Г. Тарасенко, Л. Хомич, І. Шапошнікова).

Нами обґрунтовано педагогічні умови підготовки студентів до організації роботи з підручником, зокрема:

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

– збагачення змісту професійно-педагогічної підготовки системою знань із підручникомознавства і підручникотворення в галузі початкової освіти та способів використання книги на уроках у початковій школі;

– дотримання поетапності у підготовці майбутнього вчителя до організації роботи з підручником;

– цілеспрямоване формування у майбутніх педагогів початкової школи комплексного вміння використовувати підручник як засіб навчання;

– мотиваційне забезпечення процесу підготовки студентів до організації роботи з підручником.

Мета статті полягає у виокремленні та характеристиці етапів підготовки студентів до організації роботи з підручником у початковій школі з урахуванням мотиваційного, змістового та процесуального компонентів готовності.

Аналіз наявних підходів до обґрунтування етапів формування різного роду вмінь і навичок [1; 2; 3; 4; 5] дає нам підстави виділити такі етапи підготовки студентів до організації роботи з підручником:

– пропедевтично-мотиваційний (1–2 курс);

– інформаційно-змістовий (3–4 курс);

– операційно-діяльнісний (5 курс).

Узагальнена характеристика цих етапів представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Поетапність підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації роботи з підручником

Етапи підготовки	Завдання	Навчальні дисципліни, у процесі вивчення яких реалізуються завдання
Пропедевтично-мотиваційний (1–2 курс)	– стимулювати інтерес студентів до підручника як засобу навчання; – ознайомити з будовою навчальної книги, її функціональним призначенням та роботою з підручником як методом навчання	«Вступ до педагогічної професії», «Загальні основи педагогіки», «Історія педагогіки», «Загальна психологія», «Вікова і педагогічна психологія», «Дидактика»; пропедевтична педагогічна практика
Інформаційно-змістовий (3–4 курс)	– ознайомити зі способами використання підручника на уроках у початковій школі; – формувати вміння здійснювати дидактико-методичний аналіз окремих структурних компонентів навчальної книги	«Педагогічні технології», методики викладання освітніх галузей у початковій школі («Мови і література», «Математика», «Людина і світ»); пропедевтична педагогічна практика; активна педагогічна практика
Операційно-діяльнісний (5 курс)	– поглибити і систематизувати знання студентів із підручникомознавства та підручникотворення в початковій освіті; – ознайомити майбутніх педагогів із методами аналізу й оцінювання навчальної книги; – сформувати комплексне вміння організувати роботу з підручником у початковій школі	«Підручник для початкової школи: дидактико-методичний аспект», «Інновації в початковій освіті»; педагогічні технології викладання освітніх галузей у початковій школі; виробнича педагогічна практика

На кожному з етапів ми формували три компоненти готовності майбутніх учителів початкової школи до організації роботи з підручником — мотиваційний, змістовий та процесуальний, проте на пропедевтично-мотиваційному домінував мотиваційний, на інформаційно-змістовому — змістовий, а на операційно-діяльнісному провідне місце посідав процесуальний компонент готовності.

Пропедевтично-мотиваційний етап є основою для реалізації інших етапів. Його виокремлення базується на положенні про те, що учитель початкових класів має так «вчити й виховувати дитину, щоб вона у майбутньому зуміла навчатись сама, щоб відчула задоволення від власного розвитку, мала мотивацію до пізнання світу та творчої самодіяльності» [6, с. 273].

Мета цього етапу — стимулювати в майбутніх учителів інтерес до підручника як засобу навчання та організації роботи з ним на уроках у початковій школі, закріпити позитивне ставлення до цього виду діяльності. На даному етапі важливо збагатити знання студентів про об'єкт діяльності (тобто про підручник) та способи його використання.

Пропедевтично-мотиваційний етап реалізується у процесі викладання таких навчальних дисциплін як «Вступ до педагогічної професії», «Дидактика», «Історія педагогіки» та ін. Зокрема, під час вивчення курсу «Вступ до педагогічної професії» важливо сформувати у студентів думку про те, що для майбутнього вчителя уміння вчитися, поповнювати свої знання упродовж усього життя — не просто важливе, а професійно важливе вміння, адже, як зазначав В. Сухомлинський, педагог живе до того часу, поки він вчиться; як тільки він перестає вчитися, у ньому помирає вчитель. Опрацювавши теми «Професійна діяльність і особистість педагога», «Підготовка вчителя у вищому педагогічному навчальному закладі освіти», «Професійне спілкування у структурі діяльності педагога. Технологія професійно-педагогічного спілкування», «Професійне самовиховання майбутнього учителя», майбутні педагоги осмислювали зміст понять «культура розумової праці», «наукова організація праці», «робота майбутнього вчителя з книгою», «техніка особистої розумової праці».

Під час вивчення курсу «Дидактика» студенти факультету підготовки вчителів початкових класів ознайомилися з такими темами: «Підручник для школи першого ступеня», «Методи навчання». У процесі вивчення цих тем майбутні педагоги поглиблювали знання про шкільний підручник як засіб навчання; найважливіші характеристики навчальної книги, адресованої молодшим школярам; функції підручника; його структуру; місце підручника у системі навчально-методичного комплексу; роботу з підручником як метод навчання.

Під час проходження *педагогічної практики* майбутні вчителі відвідували дитячу бібліотеку, знайомилися із науковими фондами та правилами роботи з ними.

З метою формування стійкої мотивації до організації роботи з підручником, усвідомлення її значущості студентам пропонувалися такі завдання:

- Доповніть перелік оригінальних методів і прийомів навчання, які можна використати при опрацюванні оповідання Є. Гуцала «Перебите крило»:

- прослуховування звукозапису голосів різних птахів, розгляд фото із зображенням птахів;

- аналіз прислів'їв, дібраних за певною тематикою (пихатість, хвалькуватість, зазнайство);

Дайте методичний коментар проведеній роботі.

- Чому в умовах інформаційного суспільства особливо важливо формувати у студентів уміння організувати роботу з підручником?

У процесі вивчення «Загальних основ педагогіки» широко застосовувалося моделювання педагогічних ситуацій. Наприклад:

• Йде урок «Я і Україна». Учитель цікаво розповідає про тваринний світ, зачитує уривки з книг, що викликають у дітей значний інтерес. Педагог рекомендує школярам прочитати книги, з яких він цитував уривки, і диктує для запису в зошитах назви книжок. У цей час учень піднімає руку:

— Слухаю тебе, — говорить учитель.

— А ось ще одна цікава книга..., — каже учень.

— Сідай і помовчи, — різко обірвав учитель.

Обґрунтуйте з педагогічної позиції Ваше ставлення до застосованих учителем методів.

Змоделюйте, як би ви вчинили на місці вчителя?

З огляду на те, що студенти третього-четвертого курсів вивчають дисципліни, які посідають пріоритетне місце у підготовці майбутніх педагогів до організації роботи з підручником (методики викладання освітніх галузей у початковій школі: «Мови і література», «Математика», «Людина і світ» та ін.), метою **інформаційно-змістового етапу** є реалізація насамперед процесуального компонента, тобто ознайомлення майбутніх педагогів зі способами використання підручника на уроках у початковій школі, формування в них умінь здійснювати дидактико-методичний аналіз окремих структурних компонентів навчальної книги.

Опрацьовуючи курс «Методика викладання математики», майбутні педагоги трансформували відомості з підручничознавства на конкретну навчальну книгу — з математики: аналізували чинні програми початкового курсу математики та зіставляли зміст цих програм з підручником (під час ознайомлення із темами «Початковий курс математики як навчальний предмет»); характеризували книгу як основний засіб навчання (тема «Засоби навчання математики в початкових класах»); розробляли конспекти уроку із використанням підручника («Організація навчання математики»).

Оскільки пропедевтична підготовка учнів до засвоєння нових знань потребує наявності підготовчих вправ, які не завжди є в підручниках, тому необхідно сформулювати у студентів вміння конструювати вправи певного виду. Такий підхід передбачав не лише знання структури навчального процесу, але й умінь здійснювати аналіз матеріалу підручника.

Важливо донести до свідомості студентів значущість прийому переформулювання задачі. Вміння перебудувати завдання передбачає вільне володіння матеріалом предмета, певну методичну культуру, бачення відношень між величинами, які спочатку непомітні. Цей прийом допомагає під час розв'язування задач, тому майбутні педагоги мають ним оволодіти на належному рівні.

Для формування у студентів умінь переформулювання задачі важливо:

1. Ознайомити їх із деякими аспектами цієї діяльності: використання синонімів; переклад тексту задачі на іншу мову (формула, схема тощо); розкриття змісту терміна; доповнення тексту пояснювальними словами; виділення головного шляхом усунення несуттєвої інформації; використання законів логіки.

2. Скласти словники взаємозамінних слів (відношення, логіка), які використовуються в початковій школі.

Чималі можливості щодо реалізації процесуального компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації роботи з підручником містить навчальний курс «Методика викладання української мови». Опрацьовуючи модуль «Наукові основи методики навчання грамоти», студенти ознайомлювалися з історією виникнення та розвитку методів навчання читати і писати, з різними способами читання, методикою різних видів читання (на лекціях і практичних заняттях); на лабораторних заняттях вони аналізували уроки, а в період педпрактики — проводили уроки читання за самостійно розробленими конспектами.

Працюючи над розділом «Методика розвитку мовлення», майбутні педагоги аналізували стильові особливості художніх текстів, з'ясували зміст поняття «текст», його

структуру (зачин, основна частина, кінцівка), різні типи текстів (розповідь, опис, міркування), ознайомлювалися із видами вправ, методикою підготовки учнів до написання різних видів переказів (детального, стислого, вибіркового, творчого). На практичних заняттях вони аналізували зміст розділів «Мова і мовлення», «Текст», «Розвиток мовлення», «Речення» у навчальних програмах з мови для 1–4 класів та конкретизацію цього змісту у чинних підручниках.

При опрацюванні модуля «Методика класного та позакласного читання» майбутні педагоги поглиблювали знання про основні якості процесу читання, формування і розвиток умінь працювати над текстом, види читання, основні прийоми роботи над художнім текстом. На практичних заняттях вони ознайомлювалися з програмою та підручниками з читання для 1–4 класів, тематикою читання, вимогами до навичок читання і формування вмінь працювати з текстом, прийомами аналізу змісту і художньої мови твору; вони виявляли ставлення автора до зображуваного, з'ясовували основну думку твору; аналізували методичний апарат читанок.

Оскільки організація роботи з підручником передбачає сформованість прийомів логічного мислення, викладачі розробляли і доводили до студентів пам'ятки-поради, спеціальні завдання, використання яких спрямовувалося на вироблення у майбутніх учителів умінь аналізувати логічну структуру навчальної інформації.

Наведемо зразки завдань на формування прийомів логічного мислення:

- Проаналізуйте наявні завдання, спрямовані на роботу учнів з ілюстративним матеріалом.

- Продумайте серію запитань до ілюстрації, які допоможуть самостійно отримати нову інформацію, зробити висновки.

- Запропонуйте кілька творчих завдань за змістом ілюстрації.

- Які види читання застосовуватимете під час вивчення української народної казки «Півник і двоє мишенят»? З якою метою?

- Порівняйте співвідношення текстового та ілюстративного матеріалу кількох уроків підручника на початку навчального року і в кінці (у 1–4 класах).

- Проаналізуйте можливості ілюстративного матеріалу підручника щодо формування у школярів основних логічних операцій.

- На прикладі конкретної ілюстрації обґрунтуйте реалізацію основних функцій ілюстративного матеріалу.

- Проаналізуйте завдання, запропоновані підручником до певного уроку. Встановіть їх зміст і мету; порівняйте за складністю; вкажіть завдання, які необхідно виконати під керівництвом учителя та самостійно; у класі чи вдома; усно або письмово; із використанням ілюстрації чи без неї; з орієнтацією на зразок.

У процесі роботи над розділом «Методика вивчення мовної теорії» майбутні педагоги аналізували систему вправ, з'ясовували пізнавально-виховну цінність ілюстративного матеріалу, відпрацьовували методику організації роботи із вправами різних видів тощо.

Із цікавістю виконували студенти завдання за поданими темами. При цьому можливі різні варіанти формулювання вправ, що розвивають у майбутніх педагогів уміння використовувати підручник у процесі підготовки і проведення уроків. Наприклад:

- Проаналізуйте вправи, які наводяться у підручнику до певного уроку; сформулюйте тему, мету та завдання цього уроку. Перевірте себе, використовуючи відповідну методичну літературу.

- Розгляньте вправи, запропоновані до уроку (вказано сторінку підручника), і дайте відповідь на питання: Чи вдало підібрано ці завдання? Які вміння і навички формуються у процесі їх виконання? Назвіть вправи, які треба виконувати під керівництвом учителя (самостійно); у класі (вдома); усно (письмово); за зразком (без нього).

На заняттях викладачі організували групову роботу, що не тільки допомагала студентам засвоїти прийоми використання підручника, але й розвивала їхнє методичне

мислення, вміння працювати колективно, здійснювати само- та взаємооцінку; застосовували колективне обговорення виконаних вправ.

Більш складними для майбутніх учителів були завдання творчого характеру — на внесення доповнень або змін у систему вправ підручника. З цією метою студентам спочатку пропонувалися завдання на складання окремих вправ або їх добірку з відповідної літератури: складання аналогічних вправ; більш легких або більш складних порівняно із запропонованими; із розвивальним ефектом (на розвиток творчих можливостей учнів). Згодом використовувалися складніші завдання: доповнити систему вправ із підручника завданнями з певною метою (попередження типових помилок учнів; заповнення прогалін у системі вправ; розробка диференційованих завдань тощо).

Формуванню у студентів інтересу до зазначеного виду діяльності, сприяли такі методичні прийоми: «інтриги», «переказ зі зміною особи оповідача», «оживлення картини», «озвучування», «пошук прикмет», «стилістичний експеримент», «колективне співпереживання», «емоційне нагнітання» тощо.

Суттєво покращують підготовку студентів до організації роботи з підручником такі види роботи: самостійний аналіз твору; постановка проблеми; проведення диспуту, семінару; самостійний добір матеріалу; підготовка виступу (наприклад, на семінарі); творчі роботи різного спрямування тощо.

Одним із основних завдань курсу «*Я і Україна*» було розвивати у студентів вміння самостійно працювати з науково-методичною літературою та навчальними посібниками. Опановуючи модуль «Зміст навчального курсу «*Я і Україна*» в початковій школі», зокрема тему «Основні принципи, методи, прийоми і засоби навчання природознавства», майбутні вчителі ознайомлювалися із методичними прийомами, їх класифікацією та методикою використання; засобами наочності, що застосовуються у процесі навчання природознавства, та методикою їх використання на уроці.

Вивчаючи розділ «Методика формування природничих знань молодших школярів», студенти розробляли систему пізнавальних завдань, які варто використовувати з метою вироблення у молодших школярів умінь працювати з навчальною книгою.

Важливу роль у підготовці майбутніх учителів до організації роботи з підручником відіграє *педагогічна практика*. На передвипускному (IV) курсі студенти проводили навчальну та позакласну роботу з різних предметів, відвідували й аналізували уроки та позакласні заняття вчителів, однокурсників; ознайомлювалися з необхідною навчально-методичною літературою; з допомогою методистів та учителів розробляли конспекти уроків, добирали і виготовляли дидактичні матеріали; проводили пробні та залікові уроки.

Третій етап підготовки майбутнього вчителя до організації роботи з підручником — **операційно-діяльнісний**. Його завдання — поглибити і систематизувати знання студентів із підручникомознавства та підручникотворення; ознайомити їх із методами аналізу й оцінювання цього виду навчальної літератури; сформувати комплексне вміння організувати роботу з підручником на уроках у початковій школі. Домінуючу роль у розв'язанні поставлених завдань відігравав курс «*Підручник для початкової школи: дидактико-методичний аспект*», зміст якого охоплює такі теми: з історії створення шкільного підручника; підручник для початкової школи як модель процесу навчання; функції підручника; структура підручника; аналіз і оцінювання шкільних підручників; організація роботи з підручником на уроках у початковій школі; формування у молодших школярів умінь працювати з підручником.

Доцільними у процесі вивчення курсу виявилися такі види роботи:

- підбір «цікавинок» із підручникотворення та підручникомознавства;
- аналіз педагогічних ситуацій;
- складання пам'яток, алгоритмів, що стосуються роботи з підручником;
- підбір загадок, прислів'їв, приказок, висловлювань про підручник та роботу з ним;
- оформлення каталогу статей періодичних видань;
- розробка фрагментів уроків, виховних заходів, присвячених роботі з підручником;

- складання тестових завдань із певної теми;
- підготовка рефератів, повідомлень тощо;
- виконання індивідуальних початково-дослідних завдань;
- виконання курсових, дипломних, магістерських робіт;
- самостійне опрацювання окремих тем з курсу;
- написання есе на тему: «Підручник для початкової школи. Яким йому бути?» тощо.

Таким чином, підготовка студентів до організації роботи з підручником передбачала певну поетапність її реалізації — пропедевтично-мотиваційний, інформаційно-діяльнісний та операційно-змістовий етапи, на кожному із яких використовувалися відповідні форми організації навчання та спеціальні методи і прийоми, що у взаємозв'язку забезпечували формування основних компонентів готовності до зазначеного виду діяльності — мотиваційного, змістового та процесуального. Розроблена методика була апробована у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка та Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Подальшого дослідження потребує розробка дидактико-методичного забезпечення кожного із виокремлених етапів підготовки майбутніх студентів до використання підручника у початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. К. Методы стимулирования учебной деятельности школьника / Ю. К. Бабанский // Советская педагогика. — 1980. — № 3. — С. 99–106.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М.: Политиздат, 1975. — 304 с.
3. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: навчальний посібник. — К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. — 337 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — М.: Просвещение, 1989. — Т. 2. — 596 с.
5. Тальзина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний / Н. Ф. Тальзина. — М.: Педагогика, 1975. — 343 с.
6. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе: учеб. пособие для вузов / Д. В. Чернилевский. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. — 437 с.

УДК 371.13:004

Любов ПСТУХОВА

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті здійснено дидактичний аналіз авторської моделі формування інформатичних компетентностей у майбутніх учителів початкової школи. Автор розкриває особливості організації навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

В статье осуществлено дидактический анализ авторской модели формирования информатических компетентностей у будущих учителей начальной школы. Автор раскрывает особенности организации обучения с использованием информационно-коммуникационных технологий.

The article opens up the didactic analysis of authorial model of formation informative competences in future teachers of primary school. The author exposes the features of organization the studying with the use of informative-communicative technologies.

На сучасному етапі розвитку суспільства посилюються позиції демократичної взаємодії, співробітництва, творчості. Ми розділяємо думку ряду дослідників у галузі підготовки педагогічних кадрів у тому, що педагогічну професію можна опанувати лише на індивідуально-творчому рівні. При цьому доцільно, на наш погляд, розглядати і особистість вчителя-практика, і майбутнього вчителя як персоніфікації нормативної діяльності, як носіїв